

Disertacijos

INTRIGUOJANTI KELIONĖ NARATYVINIO SUBJEKTO PĖDOMIS

2008 m. rugsėjo 19 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete buvo apginta Jekaterinos Lavrinec disertacija *Naratyvinis subjektiškumo modelis*. Disertacijos mokslinis vadovas – prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas, oficialieji oponentai – prof. dr. (hp) Tomas Sodeika ir doc. dr. Tomas Kačerauskas.

Šios disertacijos buvo laukiama su nekantrumu. Intensyviai dalyvaudama akademiniame ir intelektualiajame Lietuvos ir kaimyninių šalių gyvenime, Lavrinec išsiskyrė kritiniu mąstymu ir nuoširdžia tyrinėtojos aistra. Todėl nestebina, kad ji ėmėsi tokios sudėtingos ir netgi, sakyčiau, avantiūristiškos disertacijos temos. Užtuot tradiciškai kalbėjusi apie pasirinktą problemą vieno ar kelių filosofų kūryboje, Lavrinec pasineria į plačią tarpkultūrinę tematiką, kuri reikalauja nuodugnaus susipažinimo su įvairių mokyklų, filosofų, tyrinėtojų, rašytojų mintimis.

Pagrindiniai disertacijos objektai yra naratyvinio subjektiškumo modelis, jo formavimosi prielaidos ir paties filosofuojančio individo pozicijų pokyčiai. Disertantė išnagrinėjo kartezietiško substancialaus subjekto sampratą, jos kritiką ir poststruktūralistinę „autoriaus mirties“ koncepciją. Naratyvinio subjektiškumo modelį ji pristatė kaip reakciją į „subjekto mirtį“, siejamą su sąmonės redukcija į kalbines struktūras. Prielaidas

naratyvinio subjektiškumo koncepcijai formuoti ji išvelgė „naratyviniame posūkyje“, kuris naratyvą aktualizuoja tiek kaip socialinių-kultūrinių, tiek kaip asmeninių patyrimą organizuojantį principą. Tokio naratyvinio subjektiškumo modelio formavimesi Lavrinec išvelgė esminius filosofuojančio individo pozicijos pokyčius – jis tapo savo istorijos autoriumi ir personažu. Disertantė suvokė konkrečių kontekstų ir situacijų reikšmę naratyvinio subjektiškumo modelio rekonstrukcijai ir išsklaidai, todėl ji plačiai nagrinėjo konkrečius (auto)biografinius atvejus. Taip naratyvinio subjektiškumo modelis tapo „optiniu prietaisu“, nukreipiančiu dėmesį į autobiografinės tematikos analizę. Šis tyrimas parodė, kaip įmanoma filosofinėje perspektyvoje produktyviai dirbti su konkrečia biografine medžiaga.

Oponentas prof. dr. Tomas Sodeika pirmiausia pagyrė tarpdisciplininę disertacijos pobūdį, gebėjimą aprėpti filosofijos, analitinės antropologijos, literatūros teorijos bei kultūros studijų sritis. Tačiau ne mažesniu privalumu jis linkęs laikyti ir gerai apgalvotą, logiškai nuoseklią struktūrą: dviejose pirmose disertacijos dalyse išskleidžiamas horizontas, kuriame įmanoma atlikti konkrečių naratyvinio subjektiškumo modelių bei individualių gyvenimo istorijų analizę (tam skirta trečioji dalis). Oponentą įtikino

tezė, kad radikali alternatyvaus subjekto paieška prasideda nuo Nietzsche's, o užbaigtą pavidalą įgyja struktūralistų ir poststruktūralistų tyrinėjimuose. Turint omenyje tokią struktūrą, dėmesys „subjekto mirties“ problematikai yra visiškai pagrįstas. Sodeika taip pat pagyrė disertacijos tematikos kontekste labai vykusį sprendimą subjekto mirtį ir desubstancializaciją atskleisti remiantis R. Barthes'o ir M. Foucault tekstais, o savo tyrimo objektais pasirinkti S. Kierkegaard'o ir V. Podorogos tekstuose ryškėjančius naratyvinės tapatybės tipus. Oponentui privalomoji kritika buvo atlikta labai „sodeikiškai“: recenzentas pareiškė, kad disertacijos kokybę lemia ne vien tik joje pateiktų teiginių ir išvadų įtikinamumas bei įtaigumas, bet ir gebėjimas sukelti diskusiją, atveriančią tolesnių tyrinėjimų perspektyvą. Taip jis perėjo prie diskusinio pobūdžio klausimų: ar iš tiesų naratyvinė tapatybė yra vienintelė substancinės tapatybės alternatyva? Galbūt perėjimas nuo substancinės prie naratyvinės tapatybės yra veikiau krizė negu progresas? Ar subjektas „mirė natūralia“, ar veikiau „smurtine mirtimi“? Kas lemia autoriaus mirtį ir prisikėlimą vaiduoklio, simuliakro, literatūrinio personažo pavidalais? Koks literatūrinis personažas būtų tinkamiausias naratyvinio subjekto prototipas? Taigi, šio teksto skaitymas Sodeikai sukėlė nemažai klausimų.

Lavrincec, pratęsdama Sodeikos svarstymus, naratyvinės tapatybės palaikomą subjektą prilygino neutraliai kaukei, kuri – nelygu, koks yra kontekstas, gali būti pripildyta bet kokio turinio, o klasikinis subjektas, anot jos, „mirė“ veikiau „smurtine mirtimi“. Disertantę akivaizdžiai suintrigavo Sodeikos pasiūlymas greta naratyvinio subjekto

įtraukti dialoginės sąmonės modelį, kuriame ji išvėlgė galimybę perkonstruoti savąsias pozicijas ir pažvelgti į nagrinėjamą problematiką iš dialogo filosofijos perspektyvų.

Oponentas doc. dr. Tomas Kačerauskas pabrėžė, kad disertacija atliepia naujausias filosofijos tendencijas, ypač augantį atvirumą socialiniams ir humanitariniams mokslams. Pasiūlęs naratyvumo terminą versti kaip pasakojamumą, jis teigiamai įvertino disertantės gebėjimą pasakojamumą nagrinėti tiek kaip tarpdalykinę teoriją, tiek kaip gyvenimo praktiką. Įtraukus gyvenimą kaip istorijos pasakojimą, pasakojamumas, poetišku recenzento apibūdinimu, tarsi rudeninių gėlių puokštė išsiskleidė įvairiausiais aspektais. Oponentas pasidžiaugė autorės gebėjimu atskleisti pasakojamumo temos daugiasluoksniškumą ir filosofiskumą. Šis tyrėjos bruožas atsivėrė skirtingais aspektais – nagrinėjant filosofinę literatūrą, pasakojamumą traktuojant kaip egzistencijos modusą (kuris esąs filosofiskas *par excellence*), galiausiai išryškinant filosofijos kaip katalizatoriaus vaidmenį literatūrologijoje bei sociologijoje. Tai, anot Kačerausko, liudija, kad disertantė pelnytai siekia filosofijos krypties daktaro laipsnio.

Kačerauskas išvardijo keletą formalių kritinių pastabų: autorė kartais pernelyg linkusi pasiduoti postmodernizmo madoms ir taip tarytum pakliūva į „postmodernistų pinkles“. Galiausiai oponentas, kuriam akivaizdžiai netrūksta nei kruopštumo, nei priekabumo, pareiškė priekaištų dėl graikiškų terminų transliteravimo ir korektūros klaidų, kurių jis sugebėjo suskaičiuoti „netgi“ keliasdešimt. Apibendrinamas savo įvertinimą Kačerauskas teigė, kad disertacija išsiskiria naujumu, tarpdalykiškumu ir filosofiskumu.

Replikuodama į oponento pastabą apie „postmodernistų pinkles“, Lavrinec prisipažino, kad nagrinėjant naratyvinio tapatumo modelį neišvengiamai įžengiama į postmodernistinio diskurso sritį ir ne visada lengva išvengti jo pinklių.

Po recenzentų vertinimų kalbėjęs prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas disertaciją apibūdino kaip įdomų ir aktualų darbą, skirtą svarbiems XX a. filosofijos ir kultūros pokyčiams. Jis neslėpė, kad šis originalus ir reikšmingas darbas nusipelno daugiau pagyrimų, tačiau jam, kaip disertantės vadovui, esą prasmingiau būtų paminėti trūkumus. Nekrašo pastabos nuskambėjo ne tiek kaip darbo trūkumų konstatavimas, o veikiau kaip bandymas į subjekto ir pačios filosofijos problematiką pažvelgti iš kitos metodologinės perspektyvos: jis pasigedo dėmesio epistemologinei subjekto sampratai; išklėlė klausimą, ar turėtų būti viena filosofija, ar veikiau kelios skirtingos ir joms pritaikytos skirtingos subjektų sampratos? Nekrašas priminė, kad, žvelgiant iš tradicionalistinės ir analitinės filosofijos pozicijų, tiesa nepriklauso nuo konteksto, suabejojo, ar klasikinis epistemologinis subjektas tikrai išnyksta iš horizonto, ir paragino ateityje neskubėti jį laidoti, bet veikiau drąsiau svarstyti argumentus „už“ ir „prieš“.

Prof. habil. dr. Bronislovas Juozas Kuzmickas prisipažino, kad disertacija jį sudomino nuo pat pradžios ir susidomėjimą išlaikė iki paskutinio puslapio. Jis pasidžiaugė, kad disertantė taip laisvai ir užtikrintai gvildena sudėtingą, kelias humanitarines disciplinas aprėpiančią tematiką, aiškiai apibrėžė probleminę intrigą, vientisą struktūrinį pavidalą ir sugebėjo parašyti

nuoseklų ir užbaigtą darbą. Kuzmickas teigė, kad autorė su plačia erudicija plėtoja savąjį „didįjį pasakojimą“, kurio pagrindinis personažas yra subjektas, ir įtikinamai parodė, kaip jo samprata kito moderniosios ir postmoderniosios kultūrų sandūros laikotarpiu. Buvo pasidžiaugta tuo, kad autorė išklėlė problemą, kuri labai svarbi ne tik filosofijoje.

Doc. dr. Nerijus Milerius svarstė apie tai, koku būdu disertacijoje nagrinėjama tematiką būtų galima pristatyti problemiščiau. Pasak jo, šiame tekste vyrauja makroanalizė, o mikroanalizei dėmesio skiriama gerokai mažiau. Lavrinec, pasak Milerio, yra parašiusi tekstų, kuriuose taikydama mikroanalizės metodą labai vaisingai nagrinėjo įvairias marginalijas. Todėl drąsesnis mikroanalizės taikymas šiam darbui būtų buvęs labai naudingas. Disertantei buvo palinkėta ir toliau taip produktyviai reikštis kultūros ir filosofijos baruose.

Dr. Vytautas Rubavičius konstatavo, kad disertacijoje svarstoma aktuali subjekto kaitos ir savikūros problematika, aiškiai nusakyta ir nuosekliai išplėtotas tyrimo laukas ir probleminiai jo mazgai. Rubavičius pasinėrė į svarstymus intriguojančia subjekto tematika ir pasidalijo savo samprotavimais apie subjektą ir jo socialinį kontekstą. Grįždamas prie disertacijos, jis atkreipė dėmesį, kad naratyvinio tapatumo problemų lauką labai išplėtė su holokaustu susiję liudytojų pasakojimai ir biografijos, todėl šios problematikos įtraukimas būtų galėjęs labai praversti disertacijai. Jis taip pat pasigedo dėmesio P. Ricoeuro tekstams ir hermeneutinei tradicijai. Rubavičius pagyrė Lavrinec sprendimą įtraukti vakariečiams mažai žinomų rusų filosofų mintis, vaisingą

M. Mamardašvilio išvalgų taikymą, o baigdamas prisiminė disertantės publikacijas, kurioms būdingas aiškus problemų formulavimas, nuoseklus argumentavimas siejant įvairias filosofines disciplinas.

Paskutinis kalbėjęs tarybos pirmininkas prof. habil. dr. Arvydas Šliogeris prisipažino, kad nagrinėdama perėjimą nuo substancialistinės prie postklasikinės subjekto sampratos, būdingos „postmoderniajam diskursui“ (čia jis neslėpė, kad pastaroji sąvoka jį veikianti panašiai, kaip raudonas skuduras bulių), disertantė sugebėjo tai padaryti lakoniškai ir nuosekliai. Šliogeris konstatavo, kad autorė atliko tai, ką kukliai apibrėžė savo įvade. Disertacijoje Šliogeris pasigedo ekskurso į klasikinę graikų filosofiją ir išskėlė prielaidą, kad Platono ir šv. Augustino tekstai būtų labai praturtinę tyrimą ir suteikę didesnę distanciją postmodernistinės retorikos atžvilgiu. Galiausiai Šliogeris priekaištavo dėl disertacijoje vartojamo žargono („paukščių kalbos“) ir priminė, kad anapus jo tebeegzistuoja visai normali filosofinė kalba. Kiek keistoka buvo girėti tokį priekaištą iš filosofo, kurio paties

žargonas yra tarytum individuali, kupina naujadarų *prosakmė*, bandanti pasprukti nuo „visai normalios filosofinės kalbos“ diktato.

Lavrinec padėjo už komentarus ir pastabas, kurie praplėtė tyrimo horizontus ir nurodė galimas tyrimo kryptis. Atsakydama į komisijos narių pastabas dėl kritinės distancijos stokos, disertantė prisipažino, kad naratyvumo metodu yra analizavusi įvairius kasdienius praktinius laukus (pvz., tirdama miestų kultūrą) ir nuolat matė tikruosius šio metodo pranašumus, todėl rašydama disertaciją nesusikūrė tam tikros kritinės distancijos naratyvinio subjektiškumo modelio atžvilgiu. Atsakydama į Rubavičiaus repliką dėl hermeneutinės tradicijos, Lavrinec neneigė jos reikšmės, tačiau, siekdama išlaikyti darbo vientisumą, po ilgų dvejonių ji nutarusi atsiriboti nuo tokių alternatyvių scenarijų, kaip hermeneutinė tradicija ir kalbos filosofija.

Bendru gynimo tarybos narių sutarimu Jekaterina Lavrinec buvo pripažinta verta humanitarinių mokslų srities filosofijos krypties daktaro laipsnio.

Agnieška Juzefovič